

Крсно име и Завјештина у Змијању.

Милан Караповић

La fête familiale héréditaire à Zmijanje.

Milan Karanović

У ово 100 г. одкад се и код нас прикупља фолклорна грађа, има много описа слављења Крсног имена из разних наших крајева. Нажалост, нема ни једног потпунијег описа до најситнијих обредних детаља и са описом кретњи о Слави. Има и много расправа о томе проблему за који вели професор Београдског универзитета др. Веселин Чајкановић у својој критици једне расправе »да је, доиста, један од најкомплекснијих које познаје историја наше религије«.¹⁾

Има породица у разним крајевима које два пута у години постављају славну софру, дижу у Славу Божју и ломе колач. Једно зову Слава, Крсно име, а друго Преслава, Прислужба. У чему је разлика између тих породичних светковина, није могао да објасни ни сами Вук у свом »Речнику«. За решавање тога проблема потребни су из свих крајева славског подручја описи до најситнијих детаља.

Из Змијања — области Босанске Крајине између реке Брбаса и реке Сане и вароши Бања Луке, Јајца и Кључа — има два описа слављења у Колима и у Герзову, али оба непотпуна. Сваки од ових описивача донео је важних детаља. Петар С. Иванчевић осврнуо се на »Завјет« и забележио две славне молитве које је усменим предањем предавао нараштај нараштају. Као свој прилог слављењу у Змијању, доносим овај опис за који сам сабрао грађу кад сам се бавио дуже времена у Змијању ради антропогеографског проучавања. Покрај најбоље воље, нисам могао да дођем до најситнијих детаља јер су славе касно у јесен и преко зиме, а ја сам био у лету и за сво време бављења само на једном слављењу. Најпре ћу изложити опис слављења, иза тога белешке о »Завјештини«, а на завршетку ћу се осврнути на раније описе са неколико својих критичних напомена.

I. Начин слављења Крсног имена у селу Шеховцима код Мркоњића Града. — Године 1925, о Илиндану, био сам на Слави код Пере Вучена у селу Горњим Шеховцима, област Змијање, а Срез мркоњићски. Долибаша је био Алекса Бошкић из истога села. Због извесних особености у самом начину слављења

¹⁾ »Гласник Географског Друштва« св. 7 и 8, с. 338.

Крсног имена и здравицама, доносимо опис тога слављења по бележену и запамћењу на Слави и како ми је сутрадан казивао у перо сам Алекса Бошкић. Софра је била постављена на дворишту (изван куће) због тога што је соба малена а велика врућина илиндањска. Само су народне крсне обреде извршили у соби пред иконом. Начин слављења, славске здравице, молитве и народне обреде запамтно је Бошкић од Николе Гузијана, а овај примио од Симе Павловића из села Добраца. Овако описује Бошкић цео ток слављења Крсног имена.

Прави поштен човјек неће доћи незван на Славу него мора бити позван. Понајчешће то позивање буде кад се »треве« где у чаршији: о пазару, у збору где, или на путу пред само Крсно име. Рекне му: »Дођи (о томе и томе свецу) да нешто попијемо«. Или га у разговору пита: »Били ти знао кад је тај и тај празник?« При првом сусрету, гост овако вели домаћину: »Добро јутро, честитам ти Крсну Славу«. Чим сједне, домаћин га послужи ракијом. Уз прву чашу овако наздравља: »Хвала ти, домаћине, хвала ти слуго Светог Илије (или који већ био празник), који ти њега славиш Славом, оном он тебе веселио на престолу своме веселим здрављем и душевним спасењем«.

Око подне, а негде и на сат два пре, постављају најглавнију славску софру. Три »крува« међу на софру: на једном је сирац, на другом коливо, а на трећем крсна свијећа. Овај трећи хљеб зову »славни крух«. Свијећу зову »славна свијећа« а чашу наточену вином зову »славна чаша«. Негде је обичај да изнесу са хљебовима и три чаше и њима служе.

Сви се три пута прекрсте говорећи: »Поклонимо се Богу и Слави Божијој и Крсном имену Благочасним Веригама које служимо« (или који је већ празник). Стојећи отпочну здравице овако:

Прва здравица. — »Хвала Ти брате домаћине! Жив и здрав био! Помогао те Бог и свето Крсно име (поименице светитеља) које служиш; који си се потрудио па си вином послужио, било ти вино кићено а срце весело; веселио Бог и твој дом и у дому домаћина, свакога твога кума и пријатеља и брата доброжелитеља; који си крсну свијећу упалио, крсна ти свијећа свијетлила овога свијета као онога сунце и мјесец. Ову ћемо попити за Славе Бога живога неумрлога која не умре ни на небу ни на земљи!«

Друга здравица. — Први део прве здравице понавља, а онда завршује овако: »Прву писмо за Славе Бога живога, а другу ћемо за Риста и Часног крста и за оне сјајне свијеће која ће нам сјати оног свијета као што овога сунце и мјесец!«

Трећа здравица. — Почетак је ове здравице као и првих двеју а завршује: »Прву писмо за Славе Бога живога, другу за Риста и Часног крста, а ову ћемо трећу, браћо, за боље среће, Свете Тројице и мајке Богородице«. Прва чаша иде редом, другом се прекрсти (у Бочцу првом крсту) а трећа по реду. Из тога »Славник« говори »Славу« овако, забележену са погрешним изговором имена:

1. »Ва славу и чест иже и ва Тројицу славимо тебе Господа Бога и Спаса нашега преко молби и молитве славне Владике приснодјеве Марије, Василију часнаго и небеснаго, с крстом часним и небесним,

Ва славу и чест« (ово сви вишим гласом понове крстећи се са дубоким поклоном).

2. Ва Славу и чест: Михајла и Гаврила, прородитељних, часнаго славнаго пророка и претеча Јована Крститеља, проче древних пророк Мојсију, Илију, Јелисију, Давида, Наума, Исајију, Авакума, Зечила,
Ва славу и чест!
3. Ва славу и чест светих славних јако се вали првог великог апостола Петра и Павла,
Ва славу и чест!
4. Ва славу и чест: четири еванђелиста Матију, Марка, Луку и Јована подржувшију небо и земљу,
Ва славу и чест!
5. Ва славу и чест: свети оци наших и учитеља Василија Великаго, Глигорије Богослова и Јована Златоустаго, Јована Милостиваго, иже оци нашјем Шпиридона чудотворца, иже оца нашега Николаја помоћника и сртнаго заступника,
Ва славу и чест!
6. Ва славу и чест: Првог апостола великог мученика Георгију преподношица, Димитрија Миротворца, Теодора Тирона, Теодора Стратилата, Прокопија Мученика, светог великог Чудотворца,
Ва славу и чест!
7. Ва славу и чест: пресребреног Кузма и Дамјана, Ђирију, Јована постомаха Романа, Самосију, Диомида Телеју Тривуна, светих триста и осамнаест Богоносних отаца иже Ниче оца сабраше во благочестивом граду Костадину, Тројицу приповјеђати и вјеру утврдити и нам закон предадоше и закон вјеровасмо, а безбожног Арију саложише,
Ва славу и чест!
8. Ва Славу и чест: четрдесет преподобних мученика кроз сваки огањ и воду прођоше и безсребрене просветитеље поволенију Господа,
Ва славу и чест!
9. Ва Славу и чест: Вина, Виктора, Вићенте и Цара Стевана во Дичански први одпочиваше,
Ва славу и чест!
10. Ва Славу и чест: преподобног и богоносног оцу имже постивше Атанасију, Евтенију, Саву свјештенију, Андрију антонскаго, Антонија, Симеона србскаго, Павла тирскаго, Челерију, Еврптију редовника чудотворца,
Ва славу и чест!
11. Ва Славу и чест: Светог великог чудотворца Аверција Лепирскаго, Глигорија Неогрмскаго, Глигорија Кесерскаго,
Ва славу и чест!
12. Ва Славу и чест свете четири звијезде сјајне просијавше последња времена покрилшије Вручку Гору, навојављеније светогорскаго владику Максима, Јована Деспота, цара Лазара и Младога цара Уроша,
Ва славу и чест!
13. Ва Славу и чест: Све србске земље просветитеља Саву и Арсенија, ва се свети угодише Богу умолише ћир дому домаћину и свој браћи унаоколо, на здравље и на опроштење овоме дому и у дому домаћину и свакоме његовом куму, пријатељу и доброжелитељу. Поклањамо се Богу и Слави Божијој (три пута)! понављајући сви у глас. Иза тога пољуби се са домаћином и са свима званицама и домаћин служки колјивом.

»Кољено« се свако и начиње и свршава са: »Ва Славу и чест!«. Кад се свршава сви у глас понављају крстеви се дубоким поклоном до земље.

Долибаша узимље »крсни хљеб« са столице и, држећи га са домаћином преломљена, ово говори:

»Да Бог да драги и анђеле благи и Свети (који је већ Светитељ): која га рука мијесила и квасила, та се познавала међу другима, к'о Даница звијезда, међу звијездама. Да Бог да драги и анђеле благи: ће се овај хљеб пекао, ту домаћин свако благо текао; колико га гонила ријека, толико овом брату домаћину ишло млијека; колики га млин млио, толики се у кући сирац сиро. Да Бог да драги и анђеле благи: колико се самљело зrnaца, толико му дао Бог честитих новаца, овнова вилаша, јарцева рогаша, волова правих, тежака младих; изоре плаве воке орући дуге луке; родила му бјелица пшеница, у класу класата, у бусу бусата, испод класа модра, унутра родна; био јој клас колик' мушки пас, била јој стрњика колик' подрашничка врљика, био јој сноп колик' Чулића поп. Да Бог да драги и анђеле благи: продавао овнове вилаше и јарцеве рогаше за талијере крсташи, па их трошио ходајући по кумалима и пријатељима, куме и кумчад даривао; трошио талире крсташи од намастира до намастира, даривајући им и на ново покривајући.«

Иза тога преломе хљеб говорећи:

»Двије поле, четири четврти, осам осмица, триста осамнаест богоносних отаца.«

Завршава вишим гласом:

»На многаја љета родило нам жито,
И у вас, и у нас, и све браће око нас;
Ми пијемо и славимо у Слави Божијој,
Помог'о нам Бог и Слава Божија!«

II. Завјештина. — На другом месту изложено је како је наследна кнезевска породица у Змијању узела за »Завјештину« Св. Николу летњег²⁾). Као додатак томе доносим ову белешку из Медне.

Тоде Милетић у селу Медној, под планином Димитором, служи Ђурђевдан, а »прислужује« неких 10 »годова« у години. Ђурђевдан му је »уречено« Крсно име а поред тога »затекли« се, нешто његови стари, нешто и он сам, да ће: »свеће палити, кољиво и крсни колач имати, »Славу« читати и подигнути у Славу бар са једним званицом«. Стари се »затекли«, још кад је куга морила, служити Покров Св. Богородице и Св. Арханђела, а још пре тога Никољдан; Петровдан, отац Тодин, затекао се због времена; Он, Тоде, Јовањдан, Илиндан и Мали Никољдан због тога што га је на те дане забољело; Малу Госпојину и Марковдан због блажног »завјета«, Поред тога »затекла« се и његова чељад у кући и Св. Илији те је у тај дан све у двоје: свеће, крсни хљебови, две Славе читају и два пута се редају здравице.

III. Ранији описи слављења. Имамо два описа слављења са подручја Змијања: један је из села Коба од Иве Шајновића³⁾, а други из Герзова⁴⁾. Оба су непотпуна али са важним податцима из велике старине.

²⁾ »Гласник Земаљског Музеја« XLIII (1931), с. 78.

³⁾ »Zbornik za narodne običaje i život Južnih Slovena« knj. XIII. str. 134—147.

⁴⁾ »Гласник Земаљског Музеја« књ. XXI. с. 577—580.

(1) »Крсно име у Колима« наслов је Шајновићевог описа. Џун је нових података и има неколике важне приче о постанку слављења. Само је унео неке обичаје и здравице са свадби. Тако је здравица код дизања у Славу Божју са свадбе, а петао печен на ражњу који пружа дечаку пријатељу говорећи му: »Ти си га пријатељу, потклипио, ево ти га сада печена«, свакако је обичај на свадби или приликом »похођана« или »доласка у првине«. Важан је овај податак за читање славне молитве:

— A trevio sam se jednom na krsnom imenu, pa će biti tu i pokojni proto (Михајловић из Бање Луке). Mi svi skočismo, da on čita, i vjere mi, ne htjede, veli: »Kako ja čitati! Preče su težačke no mojih trista, jer zašto ti radiš o kruhu i premećeš brazdu.«

(2) Под насловом »Крсна слава у Босанској Крајини« од некаква С. Л. Б., изашао је опис слављења у Герзову, али и он непотпун. Важно је ово о долибаши: »Дужност је »долибашек« да се цијело вријеме овога славља брине, да буде софра постављена у реду, да у цијелој кући буде мир и ред, да се софра диже и поставља по његовој заповиједи. — Једном ријечи »долибашак« је одговоран за све, а и сви се њему покоравати морају«. Прото Шпиро Бубњевић из Герзова обелоданио је као старину »Славу која се чита при крсним именима од свештеника, или ако нема свештеника, од домаћина или од кога му драго (тежака), и то напамет« са 16 кољена. Вели да је преписао из једног старинског »мјесецослова« пред којим је био рукописан Псалтир са овим записом: »Такожде глаголеми Псалтир рѣка грѣшна дѣака Лазе от села зовоми Герзово: родом Вѣшковић, от племена Мркњавчића, потписа се (1737 г.)«⁵⁾.

Псалтир са овим натписом доспео је у Библиотеку Православне Богословије у Сарајеву али нема славне молитве. У околини Мркоњића Града нарочито је на гласу тако звана »Бубњевска Слава« са 17 до 22 кољена. Свакао је то ова коју јеproto Бубњевић обелоданио.

(3) Петар С. Иванчевић оставило је много забележене фолклорне и етнографске грађе из Змијања, само није о слављењу Крсног имена. Побележио је две славне молитве које он зове »тежачка слава!«⁶⁾. Осим тога у опису »Разни српски обичаји« донео је о прислуживању у Змијању, по саопштењу калуђера Герасима Коћића, овај податак: »У Кол-Змијању (у примедби вели да има 15 села и да почиње од села Кола, па међама Кључа и Варџар-Вакуфа све покрај цесте што из Бање Луке води у Кључ и Варџар Вакуф) почну прислуживати на осам дана пред Аранђелов-дан, па све комшије редом један другога зову на вечеру. Ту се госте као о крсним именима: читају Славу, пале свијеће и спомињу Св. Аранђела. И у томе се до Аранђеловдана сви измијењају!«⁷⁾.

IV. Белешке о слављењу. — Из Змијања имам више бележака о слављењу и прислуживању.

(1) Г. 1921. на Св. Василију (Мали Божић) био сам са калуђером у селу Первану на Слави једног домаћина и то управо »kad су дизали у Славу Божју«. Један гост је ишао око софре и свакоме се поклањао говорећи: »Од Славе и од закона«. Није се љубио. Кад се је свако обредао чашом у Славу Божју, онда је калуђер свршио црквени обред.

⁵⁾ »Б. Х. Источник« за 1890. с. 197.

⁶⁾ »Б. Х. Источник« за 1895, с. 428 и 429.

⁷⁾ »Српски Магазин« 1897, с. 82 и 83.

(2) У селу Врбљанима код врела реке Сане има група родова чије је најстарије заједничко презиме Војводићи. Старином су са Херцеговине и Крсно име им је Никољдан. Разгранали су се толико и разродили да се могу међу се женити. Пошто су сви славили и није имао ко да буде коме званица, »здоговоре се« и поделе се да неки узму славити прва три најближа свеца пред Св. Николу. Тако Којићи 11 кућа узму Св. Софонија (на два дана пред Никољдан); Томићи 10 кућа и Танасићи 2 к. Варин-дан (сутра дан по Софонију); Савице (у очи Никољдана) Томићи 3 к., Јанковићи 3 к. и Томишићи 2 к.; Никољдан: Томићи 3 к. и Перишићи 3 к. Село је у једној котлини стрмих страна под низом коса са прашумом. Изоловани су од околног становништва које их сматра за заостале и »замужене« са много предрасуда из ствари.

(3) Год. 1931. са Лујом Кочићем из Стричића, путовао сам од села Кôла према градини Звечају на Врбасу. У Рекавици прођемо крај једног човека у шљивику где једе шљиве. Лујо му назва Бога и пита га: »Јесу ли родиле шљиве?« Он одговари: »Јесу, Богу хвала, може бити славна.« А на то ће му Лујо: »Добро је кад може бити славна.«

(4) У Раткову су се сви заветовали, кад је куга морила, Св. Богородици и Св. Арханђелу. Покрову Св. Богородице (1. октобра по ст. кал.) посте, а о Св. Арханђелу удесе заједнички какав посао н. пр. довоз дрва, и у вече постављају софру за којом: пале свећу, читају Славу, дижу у Славу Божију и ломе колач

Résumé.

Tous les Yougoslaves de religion orthodoxe et une petite partie de religion catholique en Dalmatie et au sud de la Hercegovine ont un Saint pour patron de la famille. Ils le fêtent soit une, soit deux fois par an: une fête on appelle »slava« ou »krsno ime«, et l'autre »preslava« ou »prislužba«. La première est plus ancienne; on la fête avec plus de cérémonies qui se transmettent oralement de père en fils. La deuxième est moins importante et a été instituée par un aïeul plus récent faisant un voeu. Certains auteurs, comme Miloje Vasić, Đuro Truhelka et Martin Kuzmić, voient dans cette fête un culte du héros, de lares et pénates et du génie de peuples anciens. On a aujourd'hui beaucoup de documents, d'ouvrages et de travaux sur cette fête. Elle se fait d'après un rite populaire spécial, sans l'intervention de l'Eglise, et qui se transmet oralement de génération en génération. On décrit ici ces coutumes et les rites de Zmijanje, qui est une région placée entre les rivières Vrbas et Sana et les villes Jajce et Banjaluka.

Dans cette région on invite les gens à cette fête. Mais avant on fait cuire le blé qu'on porte au curé qui le bénit et l'arrose du vin, en récitant la prière dans laquelle il nomme tous les morts de la famille. À la maison on fait cuire trois pains, on fait un ciège et on se procure du vin et de l'eau de vie. On appelle tout cela: le pain de »slava«, l'ciège de »slava« et le verre de vin de »slava«. Au commencement de la fête on élut le chef, parmi les hommes les plus estimés, si possible un ami de la maison, qui connaît les rites populaires. Il est alors le maître de cérémonie;

L'appelle »dolibaša«. C'est un mot turc, composé du mot »dolu«, qui veut dire beaucoup, et du mot »baša«, qui veut dire le premier, le chef. Il est possible que ce mot fut employé dans le cérémonial de la cour turque et qu'il est arrivé d'une façon inconnue dans nos villages. Lorsqu'on apporte tout ce que l'on a préparé tout le monde se lève. »Dolubaša« appelle un des présents qui connaît la prière de »slava« et qui commence par les mots: »Pour la slava et pour l'honneur«. Tout d'abord on nomme les saints qu'ont toutes les religions chrétiennes, ensuite les saints de la religion orthodoxe et à la fin les saints serbes de la dynastie Nemanjić du moyen âge. La prière a 12 parties, dont chacune commence et finit avec les mots »pour la slava et pour l'honneur«, lequel tout le monde répète à haute-voix, en faisant le signe de croix et se baissant jusqu'à la terre. Ou prononce mal les noms grecs des saints.

Ensuite tout le monde dit: »Nous saluons Dieu, la loi et la slava de Dieu« (trois fois). Puis chacun boit trois verres de vin. Avant de boire le premier tout le monde dit: »Ce verre nous buvons pour honorer Dieu vivant, immortel, qui ne meurt pas au Ciel ni sur la terre.« — Avant de boire le deuxième: »... pour Jésus Christ et pour la croix et pour les clercs qui nous éclaireront dans l'autre monde comme le soleil et la lune nous éclairent dans ce monde.« — Et avant de boire le troisième: »... pour meilleures chances de la Sainte Trinité et de la Sainte Vierge.« Ensuite »dolubaša« prend le pain de slava et en le coupant avec le chef de la famille commence de parler et de bénir par ces mots: »Que Dieu donne et l'ange cher et doux. Ces mots il les répète plusieurs fois en insistant surtout sur les mots cher et doux. Il prie Dieu et exprime le voeu: que la main qui a fait le pain se reconnaîsse parmi les autres comme on reconnaît l'étoile Danica parmi les autres étoiles; que là où on a fait cuire le pain le chef de famille fasse cuire le bétail; qu'il ait autant de lait comme de l'eau dans la rivière qui faisait marcher le moulin qui a moulu le blé; que Dieu lui donne autant d'argent, de chèvres, de boeufs et de jeunes travailleurs qu'on a utilisé de grains de blé pour faire le pain; que ces boeufs deviennent vieux en labourant les champs; que dans ces champs poussent le blé et qu'ils soient fertiles; qu'il vend les chèvres, qu'il visite les parrains et les amis et qu'il dépense de l'argent en faisant des cadeaux aux filleuls et filleules et en faisant recouvrir les églises.« Après avoir dit tout cela il lève le pain en disant avec une voix plus élevée: »Deux moitiés, quatre quarts, huit huitièmes, trois cent dix huit représentants de Dieu!« Il finit en chantant: »Qu'il nous pousse du blé pendant de nombreuses années, à vous, à nous et à tous les frères qui sont autour de nous. Nous buvons et nous fêtons pour l'honneur de Dieu, que Dieu nous aide.« — Ensuite tout le monde s'assied et le grand déjeuner commence. On se disperse le soir. Ainsi on fête la grande fête, et la petite plus modestement et avec deux invités seulement.

A Zmijanje et ailleurs environ 30% de la population fêtent Saint-Nikola, 25% Saint-Georges, 20% Saint-Jean et les autres 25% fêtent les autres Saints, qui sont au nombre de 40 environ.